

УДК 355.231:372.8:51

Ковалевська Т.М., викладач кафедри наглядово-профілактичної роботи та дізнання Університету цивільного захисту України, старший лейтенант внутрішньої служби

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ РЯТУВАЛЬНИКІВ

У статті наведений аналіз різних підходів до визначення суті психологічної готовності, надана характеристика основних компонентів психологічної готовності рятувальників.

Ключові слова: психологічна готовність, компоненти психологічної готовності, надзвичайна ситуація.

Постановка проблеми. Численні техногенні катастрофи, що відбуваються в нашій країні в останні роки, стихійні лиха й інші надзвичайні ситуації, чітко показали важливість психологічної готовності рятувальників до виконання завдань в умовах, що вимагають від людини швидких, точних, безпомилкових дій. Велике значення має їхня здатність переборювати наслідки впливу підвищеного навантаження на психіку, зберігати високу працездатність при впливі різних стресогенних факторів. Таким чином, ефективність дій рятувальників при виконанні завдань в умовах надзвичайних ситуацій у значній мірі визначається рівнем готовності до них.

Для своєчасної й умілої ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій повинні бути задіяні професійно грамотні, добре підготовлені фахівці, здатні працювати в екстремальних умовах, справляючись зі значним робочим навантаженням.

Сьогодні ми змушені констатувати низький рівень психологічної готовності рятувальників до виконання своїх професійних обов'язків. Неодиначні факти, коли фахівці, що направляються у першу чергу до місця події, виявлялися не готовими ефективно діяти в цих умовах. У їхній поведінці спостерігалася невпевненість, обумовлена об'єктивними умовами надзвичайної ситуації. Такий стан виникав, наприклад, коли зростала відповідальність рятувальників за вирішення завдань, потрібно було самостійно приймати рішення, виникав дефіцит часу в роботі, ускладнювався процес виконання завдань, зменшувався обсяг інформації про дії й завдання, які вирішуються фахів-

цями аварійно-рятувального підрозділу. Труднощі також виникали при необхідності самостійно усувати наслідки надзвичайних ситуацій; при ускладненні рятувальних робіт; при самостійному виконанні окремих дій й операцій під час ліквідації таких ситуацій.

Негативний психічний стан був властивий тим рятувальникам, які не володіють стійкою психологічною готовністю до діяльності в надзвичайній ситуації й не вміють повною мірою перебороти внутрішні труднощі, які виникли під час ліквідації надзвичайної ситуації.

Таким чином, належний рівень психологічної готовності до дій у надзвичайних ситуаціях є найважливішою складовою всебічної професійної підготовленості, істотною передумовою успішного виконання завдань цивільного захисту України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з дослідженнями К.К. Платонова існує три значення готовності особистості до діяльності: по-перше, це готовність як результат трудового виховання, котра виявляється в бажанні трудитися, а також усвідомлення потреби брати участь у спільній трудовій діяльності; по-друге, - це готовність до певної праці, яка є професією й водночас результатом профнавчання, виховання й соціальної зрілості особистості; по-третє, - це готовність до праці як результат психологічної підготовки та внутрішньої мобілізації. [1, с. 225]. Готовність до конкретної діяльності - це передусім інтенсивна перебудова наявного рівня професіоналізму в напрямку його вдосконалення У сучасній літературі психологічна готовність розглядається як істотна передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності.

Аналіз літературних джерел показав, що існуючі точки зору у визначенні сутності готовності можна розділити на три основні групи: у першій групі готовність розглядається як психічний стан особистості (Н. Д. Левітов, Б. Ф. Ломов, А. С. Прангішвілі, Д. Н. Узнадзе, А. А. Ухтомський й ін.); до другої групи відносяться вчені, що трактують готовність як стійку характеристику особистості (якість), що є результатом підготовленості до діяльності (К. М. Дурай-Новакова, М. А. Кобзев, В. А. Крутецький й ін.); третя група - поєднує названі раніше точки зору (М. І. Д`яченко, Л. А. Кандибович).

Ознайомлення з роботами М.І. Д`яченка, Л.О. Кандибовича, М.В. Крайнюк, М.С. Корольчука, О.В. Тимченко, В.В. Ягунова допомагає визначити сутність психологічної готовності як важливої умови адаптації до дій в екстремальних умовах. Над проблематикою готов-

ності до екстремальних дій працювали також В.Н. Пушкін, Л.С. Нерсисян, які називали стан готовності пильністю.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз різних підходів до визначення суті психологічної готовності, розкриття сутності та змісту структурних компонентів психологічної готовності рятувальників до професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Діяльність рятувальників проходить у вкрай екстремальних умовах, у різний час доби, у будь-яку погоду, при недоліку інформації про те, що трапилося; пов'язана з небезпекою для життя, здоров'я.

Рятувальна служба – це винятково значуща у національному і соціальному вимірах діяльність. Це суворо регламентована, контрольована спільна діяльність, спрямована на виконання складних завдань по рятуванню людей і матеріальних та культурних цінностей від проявів надзвичайних ситуацій.

При вживанні поняття "надзвичайна ситуація" мова йде не про нормальні, звичайні умови діяльності, а про обставини, що істотно від них відрізняються. Вони викликають у людей психічну напруженість. Ситуації й фактори, що приводять до виникненню стресу, називають надзвичайними.

Надзвичайна ситуація - це стан, при якому в результаті виникнення джерела надзвичайної ситуації на об'єкті, певній території або акваторії порушуються нормальні умови життя й діяльності людей, виникає погроза їхньому життю й здоров'ю, спричиняється шкода майну населення, народному господарству й природному середовищу.

Діяльність людей в умовах надзвичайної ситуації характеризується коливанням працездатності або явним її зниженням, особливо при сильній емоційній напруженості й низькому рівні тренованості.

Колівання працездатності залежать від індивідуальних особливостей, насамперед, від властивостей нервової системи. Особи із сильною, урівноваженою нервовою системою більше витривалі до екстремальної напруги. Працездатність й емоційна стійкість підвищується, якщо заздалегідь були вивчені особливості майбутньої діяльності, обстановка, у якій вона буде проходити. Безумовно, працездатність й успішність діяльності в екстремальних умовах прямо буде також залежати від попередньої тренованості й підготовки до роботи в зазначених умовах, тому що до екстремальних умов у деякій мірі можна звикнути [2, с. 31].

Переносимість таких умов залежить від багатьох факторів: виду екстремального впливу, його інтенсивності і тривалості; попереднього досвіду людини; характеру діяльності, індивідуальних якостей людини [2, с. 35]. Відповідно до закону Йеркса-Додсона, під впливом стресу, в першу чергу, ускладнюється виконання важких і нових дій, а прості й добре знайомі дії виконуються практично без змін. Тому особливу роль здобуває тренуваність до діяльності по виконанню рятувальних операцій як засіб по профілактиці руйнівної дії стресу.

Фізичні, хімічні, психосоціальні та інші фактори, які для більшості людей є екстремальними, для рятувальників - це особливості їхньої професійної діяльності. Успішність останньої за екстремальних обставин життєактивності залежить, перш за все, від рівня психологічної готовності.

Психологічна готовність різними авторами трактується по-різному: виділяються її структура, головні складові, пропонуються шляхи її формування.

Рівень психологічної готовності рятувальників МНС України залежить від цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних критеріїв. Серед суб'єктивних критеріїв виділяємо: задоволеність роботою, стійкість мотивації, стійкість до несприятливих умов, швидкість і точність мислення, стійкість емоційно-вольової сфери, високий психофізичний тонус. До об'єктивних критеріїв відносимо: успішність оволодіння професійними навичками; рівень дисциплінованості.

Під психологічною готовністю розуміється: цілісне, інтегративне утворення особистості рятувальника, що представляє собою виражене позитивне відношення на організовані й активні дії по проведенню рятувальних операцій; установка, стан мобілізації всіх психологічних і психофізіологічних систем, що забезпечують ефективне (і при необхідності екстрене) виконання певних дій; наявність сформованого образу професійної діяльності, необхідних знань, навичок й умінь, загальних і спеціальних здатностей, а також рис характеру, адекватних вимогам діяльності; згода на ухвалення рішення про виконання даної діяльності.

Для того, щоб рятувальник був настроєний на певний вид дій, для виникнення в нього стану готовності необхідно усвідомити всю повноту поставлених завдань; розробити шляхи їх реалізації, використовуючи досвід, пов'язаний з виконанням подібного роду дій у минулому, осмислити ті умови, в яких буде протікати діяльність; на ос-

нові своїх знань і досвіду визначити основні й допоміжні способи вирішення завдань, виконання своїх функцій; оцінити свої можливості з рівнем складності поставлених завдань; мобілізувати сили для досягнення поставлених цілей.

Для досягнення успіху в діяльності необхідні певні попередні дії, пов'язані з підготовкою спорядження, засобів індивідуального захисту, з поповненням недоліку інформації, зв'язаної зі специфікою аварії, катастрофи або іншої надзвичайної ситуації; розробці схем поведінки й можливого розгортання подій ситуації.

Стан готовності розглядається як комплексне утворення, що має структуру, між елементами якої існує певна залежність.

Основними компонентами психологічної готовності рятувальників до професійної діяльності є: мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, когнітивний, емоційно-вольового та оціночний.

1) Мотиваційно - ціннісний компонент розглядається як стійка позитивна мотивація до професії рятувальника, потреба успішно вирішувати професійні завдання, переконання в необхідності діяльності рятувальника, значущості цієї професії, бажання домогтися успіху та проявити себе з найкращого боку.

2) Когнітивний компонент - це усвідомлення своїх здібностей, можливостей; знання та уявлення про особливості діяльності рятувальника, про вимоги, що пред'являються до представників цієї професії, знання професійних обов'язків, функцій, оцінка їх значущості для суспільства та держави, знання методів, засобів проведення рятувальних операцій.

3) Операційно - діяльнісний компонент - організованість, відповідальність, гнучкість мислення, нестандартність підходів у проведенні робіт, швидкість реакції, увага.

4) Оціночний - оцінка своєї діяльності, її результатів, своєї підготовленості до виконання поставлених завдань.

5) Емоційно-вольовий компонент – це вміння рятувальника керувати своєю поведінкою, цілеспрямованість та наполегливість у подоланні труднощів при роботі в умовах надзвичайної ситуації, вміння оперативно приймати рішення при дефіциті часу, здібність брати на себе відповідальність.

У структурі психологічної готовності найбільш важливим із перелічених компонентів є мотиваційний компонент. В основі спрямованості особистості лежить сформована в процесі життя та виховання

стійка домінуюча система мотивів, у яких основні, провідні мотиви, підпорядковують собі всі останні, характеризують будову мотиваційної сфери людини. Виникнення такого роду ієрархічної системи мотивів забезпечує найвищу стійкість особистості. [3, с. 18].

Мотиваційний компонент можна розглядати на двох рівнях: мотивацій, що приводять індивіда до діяльності саме в екстремальних умовах, та мотивацій окремих аспектів цієї діяльності. До першого виду мотивацій людину може привести такий соціальний мотив, як самоствердження, або біологічний мотив, пов'язаний з бажанням відчувати страх, ризик.

Виникнення стану готовності до діяльності починається з постановки мети на основі потреб і мотивів (або усвідомлення людиною особливостей поставленого перед нею завдання). Далі йде розробка плану, установок, моделей, схем майбутньої діяльності. Потім людина приступає до втілення готовності, що з'явилася, у предметних діях, застосовує певні засоби діяльності, порівнює хід виконуваної роботи й проміжні результати її з наміченою метою, вносить корективи.

Висновки: успіх діяльності рятувальників у надзвичайних ситуаціях багато в чому визначається рівнем психологічної готовності до цих ситуацій. Психологічна готовність сприяє швидкому й правильному використанню досвіду, знань, особистих якостей рятувальників, збереженню їхнього самоконтролю.

Тільки психологічно підготовлений працівник МНС здатний в умовах надзвичайної ситуації перебороти в собі відчутті страху й розгубленості та діяти свідомо.

Стан психологічної готовності рятувальника має складну динамічну структуру, є сукупністю мотивіційно-ціннісного, операційно-діяльнісного, когнітивного, емоційно-вольового та оціночного компонентів. У результаті фахівець МНС настроюється на певну діяльність відповідно до поставлених завдань, пов'язаними з проведенням рятувальних операцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Платонов К.К. Структура и развитие личности.- М.: Наука, 1986. - С. 225.
2. Смирнов Б.А., Долгополова Е.В. Психология деятельности в экстремальных ситуациях.- Х.: Гуманитарный центр, 2007.
3. Божович Л.И. Изучение мотивации поведения детей и подростков.- М., 1972. - С. 18.